

BAUDŽIAMOJO PERSEKIOJIMO RAIDA ATKŪRUS LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ PRIEŠ PATVIRTINANT TEISINĖS SISTEMOS REFORMOS METMENŲ NAUJĄ REDAKCIJĄ

Doc. dr. Petras Ancelis

Mykolo Romerio universiteto Teisėsaugos fakultetas
Valakupių g. 5, LT–10101 Vilnius
Telefonas 274 0635
Elektroninis paštas polf@ltu.lt

Danguolė Grigolovičienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Telefonas 271 4639
Elektroninis paštas bpk@ltu.lt

Pateikta 2004 m. rugsėjo 23 d.

Parengta spausdinti 2004 m. gruodžio 30 d.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, baudžiamasis persekiojimas, procesinė forma, ikiteisminis tyrimas, kvota, tardytojas, teisinės sistemos reforma, raida.

S a n t r a u k a

Šiame straipsnyje analizuojama, kokia buvo teisinė ir faktinė padėtis vykdant baudžiamąjį persekiojimą šalyje atkūrus nepriklausomybę prieš patvirtinant Teisinės sistemos reformos metmenų naują redakciją, t. y. iki 1998 m. birželio mėnesio. Nagrinėjama nusikaltimų parengtinio tyrimo procesinės formos kaita, apžvelgiamos tyrimą atliekančios institucijos ir kojomis priemonėmis jos organizavo bei vykdė baudžiamąjį persekiojimą. Dėl labai išaugusio darbo krūvio, mažo atlyginimo ir visiškai neapibrėžtos perspektyvos pritaikyti savo galimybes, daugelis išsilavinusių ir patyrusių tardytojų ir operatyvinės veiklos specialistų perėjo dirbti į kitas institucijas – prokuratūrą, teismus, advokatūrą arba pritaikė savo patirtį privačioje veikloje. Jų vietą užėmė mažesnę patirtį ar išsilavinimą turintys asmenys arba netgi kitų ūkio šakų specialistai. Jie vykdyti tardymo funkcijas buvo rengiami trumpuose kursuose ar netgi pačioje darbo vietoje. Kartu su tardymo padaliniais buvo įkurti ir kvotėjų padaliniai, kurie iš esmės tyrimą pradėdavo ir tęsdavo, kol būdavo nustatytas įtariamas asmuo. Taip pat apžvelgiamos tuo metu vyravusios nuomonės dėl baudžiamojo proceso reformavimo strategijos ir kaip iš tikrųjų reforma buvo įgyvendinama. Pateikiami svarbiausi parengtinio tyrimo institucijų praktinės veiklos rezultatai, baudžiamąjį persekiojimą vykdančių pareigūnų charakteristikos, lyginamos baudžiamąjį persekiojimą reglamentuojančios teisės normos, institutai, subjektai ir kiti elementai. Straipsnio pabaigoje prieinama prie išvadų, kad atkūrus Lietuvos nepri-

klausomybę, baudžiamasis persekiojimas buvo reorganizuojamas nuosekliai įtvirtinant valstybės suverenitetą, teisiniame jo reglamentavime padaryta daug pažangių pakeitimų ir papildymų, ypač supaprastinant procesines procedūras, įvedant sumarinį procesą, pertvarkant gynybos institutą, derinant kodekso nuostatas su priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, stiprinant kovą su organizuotu nusikalstamumu, kontrabanda ir apskritai labai padidėjusiu nusikalstamumu. Tačiau tiek koncepcijos, tiek jų praktinis įgyvendinimas nebuvo nuoseklūs ir ne visuomet buvo atsižvelgiama į teisininkų nuomones, atliktų mokslinių tyrimų duomenis. Žiniasklaidoje, mokslinėje teisinėje literatūroje 1990–1997 m. laikotarpiu buvo plačiai diskutuojama apie tinkamiausius baudžiamojo persekiojimo reformos variantus, procesinės formos supaprastinimą. Parengtos ir apgintos disertacijos pateikė prielaidas pamatuotai spręsti iškilusias baudžiamojo persekiojimo problemas, deja, į šiuos šaltinius ne visuomet buvo atsižvelgiama.

Ižanga

Analizuodami kurį nors institutą ar kurią nors teisinės veiklos sritį susiduriame su kriterijų, apibūdinančių nagrinėjamo klausimo kertinius bruožus, problema, nes jų visuomet yra daug, taigi iškyla pavojus nukrypti į ne esminius dalykus. Nagrinėjant baudžiamąjį persekiojimą, kuris autorių suvokiamas kaip valstybės įgaliotų institucijų ir pareigūnų (kaltinimo šalies – prokuroro, kvotėjo, tardytojo, ikiteisminio tyrimo pareigūno) procesinė veikla, atskleidžiant nusikalstamą veiką ir ją padariusio asmens kaltumą ir renkant būtinus ir pakankamus įrodymus, leidžiančius taikyti jam bausmę ar kitokio teisinio poveikio priemones, būtina apibūdinti:

- a) vykdančius baudžiamąjį persekiojimą subjektus (jų vietą, sąveiką, reikalavimus konkrečiam pareigūnui – išsimokslinimą, pasirengimą praktiškai atlikti nustatytas funkcijas);
- b) įstatymu įtvirtintą baudžiamojo persekiojimo procesinę formą – proceso dalyvių įgaliojimus, teises ir pareigas, duomenų (įrodymų) rinkimo bei įrodinėjimo būdus ir priemones;
- c) materialinį-organizacinį procesinės veiklos užtikrinimą;
- d) mokslinės teisinės minties raidą.

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, remiantis priimtu Laikinoju Pagrindiniu Įstatymu [1, p. 33–34], valstybei iškilo uždavinys kuo greičiau atsiriboti nuo bet kokios Sovietų Sąjungos teisėsaugos organų įtakos pirmiausia priimant atitinkamus įstatymus ar darant pataisas ir pakeitimus galiojančiuose įstatymuose. Dėl tuometinės ypatingos padėties prokuratūroje 1990 m. liepos 27 d. priimtas Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas [2], galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse padarytos pataisos – panaikintas valstybės saugumo organų tardymingumas ir nustatyta kardomojo kalinimo trukmės prailginimo tvarka, t. y. ryžtingai atsisakyta procesinių teisinių sąsajų su Sovietų Sąjungos teisinėmis institucijomis [3]. Jau 1990 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu buvo sudarytos darbo grupės Baudžiamojo, Baudžiamojo proceso, Civilinio, Civilinio proceso, Bausmių vykdymo ir Santuokos bei Šeimos kodeksų projektams rengti. Baudžiamojo proceso kodekso (toliau BPK) projekto rengimo darbo grupės vadovu paskirtas Vilniaus universiteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros vedėjas doc. M. Kazlauskas, nariais: J. Rinkevičius, E. Bieliūnas, E. Paluskys, A. Pėstininkas, P. Pošiūnas, J. Riepšas. Šio kodekso projektas turėjo būti parengtas ir pateiktas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Teisinės sistemos komisijai ne vėliau kaip iki 1992 m. sausio 1 d. [4].

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. gruodžio 11 d. nutarimo Nr. I-852 „Dėl Lietuvos Respublikos policijos įstatymo įsigaliojimo“ 9 straipsniu vi-

daus reikalų ministro M. Misiukonio įsakymu Tardymo valdyba reorganizuota į Vidaus reikalų ministerijos Tardymo departamentą, prie miestų bei rajonų policijos komisariatų įkurti Tardymo departamento teritoriniai padaliniai (valdybos, skyriai, poskyriai). Tardymo departamento struktūrą, etatus tvirtino, valdybų ir skyrių vadovus ir jų pavaduotojus Departamento direktoriaus teikimu skyrė ir atleido vidaus reikalų ministras. Kitų pareigūnų ir darbuotojų skyrimo į pareigas, atleidimo, atestavimo, perkėlimo, skatinimo ir baudimo, atostogų, komandiravimo, materialinės pagalbos suteikimo klausimai buvo palikti spęsti Tardymo departamento direktoriui. Buvo uždrausta tardytojus atitraukti nuo jų tiesioginio darbo dėl patruliavimo, įvairių reidų ar kitų priežasčių. Vidaus reikalų ministerijos Finansų, Ūkio, Medicinos skyriai ir vietiniai policijos komisariatai Tardymo departamento padaliniams privalėjo užtikrinti finansinį-ūkinį ir socialinį aprūpinimą. Be to, vietinių policijos komisariatų vadovams buvo suteikta teisė skatinti Tardymo departamento darbuotojus už tinkamai organizuotą bendradarbiavimą su kitomis tarnybomis išaiškinant nusikaltimus ir gerą darbą.

Teisinėje literatūroje ir žiniasklaidoje tuo laiku vyko diskusija, kaip reorganizuotinas ikiteisminis baudžiamųjų bylų parengimas ir kaip apskritai turėtų pakisti dalyvaujančių baudžiamajame procese valstybės organų sistema, jų priklausomybė ir tarpusavio sąveika. Diskusija ypač pagyvėjo tarp suinteresuotų žinybų išplatinus darbo grupės parengtus Baudžiamojo proceso kodekso metmenis ir spaudoje pasirodžius M. Kazlausko publikacijoms apie numatomas parengtinio tyrimo procesines formas, prokuratūros įgaliojimus, parengtinio tardymo organų vietą ir kt. klausimus [5, 6, 7].

Minėtame Baudžiamojo proceso kodekso metmenų projekte parengtinio nusikaltimų tyrimo atlikimas buvo numatomas kvotos, parengtinio tardymo ir suminio bylų proceso formomis. Pagrindiniu kvotos organu turėjo tapti kriminalinė policija, o parengtinis tardymas turėjo būti atliekamas Teisingumo ministerijos Tardymo departamento tardytojų pagal perduotą prokuroro iškeltą baudžiamąją bylą, prižiūrint apskrities ar apygardos teismo tardymo teisėjui. Jo kompetencija būtų procesinės prievartos taikymas, tardymo terminų prailginimas ir kita. Baigęs parengtinį tardymą, tardytojas bylą perduotų prokurorui, kuris priimtų vieną iš sprendimų: surašytų kaltinamąją išvadą (akta), bylą nutrauktų arba gražintų tardytojui atlikti papildomą tardymą. Jeigu būtų surašomas kaltinamasis aktas, byla vėl patektų pas tardytoją, kuris kaltinamąjį aktą pateiktų kaltinamajam, ir nuo šio momento kaltinamasis įgytų teisę susipažinti su baudžiamąja byla, dalyvaujant gynėjui, pareikšti prašymus dėl tardymo papildymo, apskusti priimtus sprendimus tardymą prižiūrinčiam teisėjui. Tik išsprendus šiuos klausimus bylą tardytojas perduotų į teismą. Bylų dėl akivaizdžių nusikaltimų, už kurių padarymą numatyta ne didesnė kaip penkeri metai laisvės atėmimo bausmė, ikiteisminis parengimas turėjo būti atliekamas suminio proceso tvarka municipalinės policijos per trumpesnį terminą, o byla išnagrinėjama vienasmeniškai apylinkės teisėjo supaprastintos teismo procedūros tvarka. Kol nenustatytas trauktinas atsakomybės asmuo, tyrimą turėjo atlikti kvotos organas kvotos forma. Be to, Metmenyse buvo numatyta, kad baudžiamąsias bylas nagrinėja apylinkės teismas, apygardos teismas, apskrities teismas ir Aukščiausiasis Teismas. Apygardos teismo prisiekusiųjų teismas turėjo nagrinėti bylas dėl nusikaltimų, už kurių padarymą tuomet buvo numatyta mirties bausmė, o teisiamųjų prašymu prisiekusiųjų teismas galėjo nagrinėti ir bylas dėl nusikaltimų, už kurių padarymą numatyta žemutinė sankcijos riba – 5 metai laisvės atėmimo.

Kokios gi išryškėjo teisininkų nuomonės paskelbus šias publikacijas?

Aštriai kritikavęs dėl BPK galiojančio sustabarėjimo ir partinės-politinės jo dvasios K. Jovaišas vis dėlto siūlė neskubėti receptuoti svetimos valstybės esamos tvarkos ir nebandyti tučtuojau perbėgti iš vienos teisinės sistemos į kitą. Nepritardamas teismo tardytojų institucijos įvedimui ir iš dalies prisiekusiųjų teismui, siūlė iš esmės ir ryžtingai reformuoti asmens laisvių ir teisių, kaltinamojo teisės į gynybą garantavimo mechanizmus, šalinti techninius-procedūrinius formalumus, neatidėliotinai supaprastinti nesudėtingų bylų tyrimą ir nagrinėjimą. Liudytojams ir nukentėjusiesiems, kurie vengia atvykti pagal šaukimus, taikyti ne

simbolines, o griežtas sankcijas, neišskiriant ir laisvės atėmimo [8, p. 3–7, p. 9–11; 9, p. 8–12].

Tuometinės Lietuvos policijos akademijos Baudžiamojo proceso katedros dėstytojo L. Žuko nuomonė buvo priešinga. Jis teigė, kad tolesnis baudžiamojo proceso įstatymo tobulinimas „lopant“ netikęs, nes pakitusios Lietuvos politinės ir socialinės sąlygos tapo akstiniu kurti naują baudžiamojo proceso įstatymą, remiantis naujaisiais teisės mokslo laimėjimais, pažangia užsienio valstybių patirtimi. O įstatymą ar jo modelį turėtų kurti labai nedaug žmonių, kad būtų išvengta daugiastiliškumo. Ir BPK, ir kiti įstatymai turėtų būti rengiami ir priimami kartu. Šio autoriaus nuomone, paliktina tik viena iš buvusių kvotos rūšių – tai kvotos organų pirminis tyrimas byloje, kuriose vėliau atliekamas parengtinis tardymas [10, P.13–15].

Prof. S. Kuklianskis manė, kad būtina kuo greičiau išplėsti teisę gintis. Be to, jis neišvengiamai vertino tai, kad vienai žinybai būtų perduotos kvotos ir parengtinio tardymo funkcijos [11, p. 5–8]. Taip pat jis siūlė sudaryti sąlygas, kad niekas negalėtų tiesiogiai ar netiesiogiai kištis į tardytojo, kvotėjo, prokuroro ir teisėjo darbą [12, p.30].

Tuometinis teisingumo ministras V. Pakalniškis teigė, kad prokuratūra neturi būti savarankiška institucija, nes vykdo vykdomosios valdžios funkcijas – tiria nusikaltimus, vykdo baudžiamąjį persekiojimą ir palaiko kaltinimą [13].

A. Dzegoraitis, V. Piesliakas [14] kritikavo palaidą, tik savo žinyboms (prokuratūros, advokatūros ir kt.) naudingų įstatymų kūrimą ir priėmimą, neturint bendros teisinės koncepcijos, kurią turėtų parengti grupė specialistų, nepriklausomų nuo žinybinių interesų ir įtakos, į atitinkamas institucijas siūlė pažvelgti naujai, per jų atliekamas funkcijas. Prokuratūrai prarandant priežiūros funkciją, kyla klausimas, kam gi ši institucija iš viso reikalinga. Teigiant, kad ji tariamai reikalinga parengtinio tyrimo priežiūrai, reikia neužmiršti, kad vidaus reikalų ministerijos sistemoje dirbančius tardytojus kontroliuoja ir prižiūri atitinkami vadovai ir netgi padaliniai. Be to, ir teismas tam tikra prasme atlieka tyrimo organų veiklos teisėtumo kontrolę. Šių autorių nuomone, prokuratūros vykdytas funkcijas perėmus atitinkamiems, naujai sukurtiems organams, ši institucija turinti įsilieti į naują šalies teismų sistemą. Šią nuomonę parėmė ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Teisinės sistemos komisijos pirmininkas J. Prapiestis teigdamas, kad atskirų kritikų balsuose neretai girdėti žinybinės gaidelės ir todėl atrodo, kad jiems rūpi ne pati teisinė sistema, o savi interesai [15]. J. Vasiliauskas patvirtindamas, kad prokuratūra iš tikrųjų bando monopolizuoti savo rankose parengtinį tardymą, teigė, kad 1990 m. gruodžio 14 d. vykusiame respublikiniame vidaus reikalų sistemos tardytojų suvažiavime tik 4 tardytojai sutiko dirbti prokuratūroje. Jis sakė, laimė, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Teisinės sistemos komisija priėjo prie nuomonės kurti nei vidaus reikalų sistemai, nei prokuratūrai nepavaldų Tardymo departamentą, tačiau klausimas paliktas neišspręstas, kol atsiras reikiamų lėšų [16]. Kuo greičiau sujungti prokuratūros ir vidaus reikalų organų sistemos tardytojus į vieną departamentą prie Teisingumo ministerijos jis siūlė ir vėliau [17]. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros vyr. prokuroras B. Žeberskis siūlė visą parengtinį tardymą sutelkti Nusikaltimų tyrimo departamente prie Generalinės prokuratūros [18]. Klaipėdos m. vyr. prokuroras I. Laucius nepritarė, kad visas nusikaltimų tyrimo procesas, kol bus nustatytas trauktinas baudžiamojon atsakomybėn asmuo, būtų sutelktas policijoje, nes policija tam nepasiruošusi dėl nepakankamos kvalifikacijos, taip pat nesutiko, kad priežiūros funkcija būtų perduota iš prokuratūros teismui. Tokią nuomonę išsakė ir visų prokuratūrų vadovaujantys pareigūnai, susirinkę į susitikimą su teisininkais – mokslininkais, kriminalinės policijos ir parengtinio tardymo padalinių vadovais Klaipėdoje [19].

Matyt, išryškėjus tokioms skirtingoms nuomonėms, ypač dėl prokuratūros, tardymo organų vietos valstybės teisinėje sistemoje, nei Prezidiumo nurodytu terminu, nei vėliau naujo BPK projektas taip ir nebuvo paskelbtas visuomenei, nepasirodė ir bent kiek išsamesnė koncepcija apie būsimą valstybės teisinę sistemą.

J. Vasiliauskas (jis vadovavo Tardymo departamentui iki 1997 m. vasario 5 d.) teigė, kad 1990–1991 m. tardymo aparatas išgyveno krizę, nes tuomet dėl objektyvios informacijos teikimo, visų užfiksuotų nusikaltimų procesinio tyrimo labai išaugo tiriamų bylų skaičius. 1991 m. vidaus reikalų ministerijos sistemos tardytojai tyrė 45 972 baudžiamąsias bylas. Vienam tardytojui vidutiniškai teko tirti 90 baudžiamųjų bylų [žr. 1 ir 2 lenteles]. Taip išaugus darbo krūviui, tuometinė Aukščiausioji Taryba pritarė Baudžiamojo proceso kodekso rengimo grupės siūlymui padaryti esmines BPK pataisas. Todėl nuo 1992 m. sausio 1 d. buvo gerokai apribotas parengtinio tardymo atlikimas baudžiamosiose bylose, kuriose nenustatytas nusikaltimą padaręs asmuo. Taip pat buvo įvestas supaprastintas baudžiamųjų bylų tyrimas suminio proceso tvarka dėl akivaizdžių nusikaltimų. Ši procesinė forma nedaug ką turėjo bendra su iki tol galiojusiu ikiteisminiu medžiagos parengimu protokoline forma. Taigi baudžiamąsias bylas dėl slaptų ir atvirųjų vagysčių, plėšimo, sukčiavimo, kol bus nustatytas trauktinas baudžiamojon atsakomybėn asmuo, ėmėsi tirti policija. Ji, be to, atliko kvotą ir suminio proceso tvarka. Taip pakitus bylų tyrimo procesinei formai, tardytojų darbo krūvis gerokai sumažėjo, ir atsirado galimybė sutelkti jėgas sunkiems nusikaltimams ir kitoms perspektyvioms byloms tirti. Jau 1992 m. buvo baigta ir į teismus perduota daug daugiau bylų [žr. lenteles].

Parengtinio tardymo padaliniuose darbo krūvis lyg ir buvo normalus, bet kvotos (policijos) organų tiriamų senų ir naujų baudžiamųjų bylų tiek pat padaugėjo. Kriminalinės policijos pareigūnai, kurių pagrindinė funkcija – išaiškinti nusikaltimus, užsiėmė procesiniu darbu, nes bylose, kuriose, kad ir nenustatytas kaltininkas, procesinio įstatymo reikalavimai nepakito. Taigi policijos pareigūnai, be anksčiau tardytojų atliekamo įvykio vietos apžiūros dokumentų parengimo, privalėjo dar apklausti asmenis, priimti nutarimus dėl baudžiamosios bylos iškėlimo, sustabdymo ir kita. Kartu, vadovaujantis žinybiniais reikalavimais ir įstatymais, dėl sunkių nusikaltimų kriminalinės policijos pareigūnai privalėjo užvesti dar ir paieškos bylas, kuriose dažniausiai atsispindi tie patys duomenys, kaip ir baudžiamosiose bylose, kurias jie patys ir tyrė. Matyt, ir tai iš dalies lėmė mažesnę išaiškintų nusikaltimų skaičių. Negalima nepaminėti ir iš lentelių matomo kvotos tarnybų darbuotojų didėjančią stygių, žemą kvalifikaciją.

Pritartina kai kurių teisininkų išsakytai nuomonei, kad kvotos tarnyboms nustačius didesnius uždavinius tiriant nusikaltimus, buvo tarsi suvienodintos tardytojų ir kvotėjų funkcijos: ir vieni, ir kiti atliko tardymą, nors kvotėjai nebuvo visateisiai bylos šeiminkai, nes procesiškai mažiau savarankiški. Šitokia padėtis pasunkino ir ribojo kvotėjų veiklą. Antra vertus, atsakomybė dėl nusikaltimo išaiškavimo, tyrimo eigos, suprantama, buvo nuasmeninama [23, p. 54–60].

Susikaupusios baudžiamojo persekiojimo tobulinimo problemos tuo metu nebuvo tinkamai išspręstos, o iš tikrųjų teisės sistema, kaip ir baudžiamasis procesas, galėjo būti reformuoti tik priėmus naują Lietuvos Respublikos Konstituciją [24]. Taigi bandymas sukurti pirmąjį nepriklausomos Lietuvos baudžiamojo proceso kodeksą liko neįgyvendintas.

Įsigaliojus Lietuvos Respublikos Konstitucijai, be kitų teisinių kolizijų, baudžiamojo persekiojimo organų, teismų sistemos ir jų veiklos turinio neatitiks Konstitucijos nuostatų tapo visiškai akivaizdi. Iškilusių klausimų aktualumas, matyti, ir lėmė, kad 1993 m. birželio 1 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu Nr. 66 buvo sudaryta darbo grupė Teisinės sistemos reformos metmenims parengti. Šios grupės vadovu paskirtas Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pavaduotojas E. Bičkauskas. Prezidento dekrete buvo nurodyta Metmenų projektą pateikti 1993 m. liepos 1 d. [25]. Matyt, taip ir įvyko, nes spaudoje paskelbtas [26] projektas, grupės vadovo pasirašytas 1993 m. birželio 30 d. Be to, Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 1993 m. rugsėjo 16 d. nutarimu Nr. 69 taip pat sudaryta darbo grupė teisinės sistemos reformos valstybinės kriminalinės (baudžiamosios) politikos formavimui tobulinti, vadovaujama prof. E. Palskio. Iki 1993 m. spalio 10 d. ši grupė privalėjo pateikti savo siūlymus nurodytu klausimu. Ir šįkart stebina terminas, per kurį turėjo būti parengtos išvados anksčiau Lietuvoje niekieno netyrinėtu klausimu. Šios darbo grupės iniciatyva nutarimo

projektas papildytas įvadinėmis pastabomis, teisinės sistemos reforma išskirta į du etapus. 1993 m. gruodžio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimas Metmenims pritarė [27]. Juose nustatyta tokia baudžiamojo proceso eiga ir atitinkamų organų veiklos sistema:

Visų nusikaltimų ikiteisminio tyrimo forma tampa kvota, atliekama kvotos organų, todėl tardytojo pareigos ir parengtinio tardymo padaliniai vidaus reikalų sistemoje ir prokuratūroje nuosekliai likviduojami. Pagrindinis šalies kvotos organas – policija, tirianti nusikaltimus panaudodama procesines ir operatyvines paieškos priemones, procesiškai vadovaujama prokuroro. Be to, policija, kaip valstybės teisėtvarkos užtikrinimo institucija, vykdo Policijos įstatymo nustatytas funkcijas ir sprendžia valstybinės reikšmės teisėtvarkos uždavinius: saugo visuomeninę rimtį ir viešąją tvarką, atlieka nusikaltimų ir teisės pažeidimų prevenciją. Policija atsako už nusikaltimų atskleidimą ir nusikaltėlių paiešką; prokuroras, kaip procesinis kvotos vadovas, atsako už kaltinimo iškėlimą ir bylos perdavimą į teismą. Atliekant kvotą, leidimus suimti asmenį, įeiti į butą ar kitą gyvenamąją patalpą, atlikti kitus veiksmus, susijusius su prievartos priemonių taikymu, duoda apylinkės teismo ikiteisminio tyrimo teisėjas. Jis, be to, įstatymų numatytais atvejais atlieka įrodymų garantavimo funkciją, t.y. pats protokuoja ir kitaip fiksuoja parodymus ir įvertina kitus įrodymus, o tokių bylų pats nagrinėti nebegali. Antrajame etape turėjo pradėti veikti visa Konstitucijoje numatyta teismų sistema. Esama prokuratūra laipsniškai pertvarkoma į Generalinę prokuratūrą prie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Prokuratūrą prie apeliacinio teismo ir prokuratūras prie atitinkamų apygardos ir apylinkių teismų. Skirtingai nuo projekto, patvirtintoje Metmenų redakcijoje įrašyta, kad prie Generalinio prokuroro sudaroma tardytojų, kurie atliks parengtinį tardymą bylose dėl itin pavojingų nusikaltimų, grupė, ir šie tardytojai turės prokurorų procesinius įgaliojimus [28].

Prie skelbto Metmenų projekto buvo dar ir priedas apie kvotą, ir tai būtina paanalizuoti, aptariant, kuo remiantis ir kokią kvotos viziją turėjo reformos projekto darbo grupė. Įvardytame šaltinyje nurodoma, kad baudžiamojo proceso įstatymas įteisins tris kvotos formas: pilną, supaprastintą ir sumarinio proceso. Konkrečią kvotos formą, tiriant nusikaltimus, nustatys prokuroras, kadangi kvotos formos nebus siejamos su nusikaltimo sunkumu. Taip pat čia teigiama, kad bus nustatytas baudžiamasis procesas baudžiamojo įsakymo tvarka, kai itin nesudėtingose bylose teisėjas vienas priims sprendimą, remdamasis turima medžiaga, nekviessdamas į teismą nei kaltinamojo, nei liudytojų.

Kvota pradedama kvotos įstaigos vadovo įsakymu, prokuroro nurodymu arba kvotos įstaigos pareigūno iniciatyva. Atlikdamas kvotą, kvotos įstaigos pareigūnas atlieka apžiūrą, kratą, poėmį ir kitus procesinius veiksmus nusikaltimo pėdsakams surasti ir įtvirtinti. Nustatęs liudytojus ar nukentėjusiuosius, kvotos įstaigos pareigūnas pagal proceso nustatytas taisykles jų neapklausia, o tik pasižymi tokių asmenų duomenis ir suteiktos informacijos turinį. Šių asmenų suteikta informacija gali būti fiksuojama fonogramoje arba videojuostoje. Jeigu numatoma, kad liudytojai gali išvykti ar atsiras kitų objektyvių priežasčių, dėl kurių nebus galima apklausti teisme, taip pat taktiniais sumetimais tokius asmenis, prokuroro reikalavimu, apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas. Visi įrodymai tampa įrodymais tik tuomet, kai jie patvirtinti ir pripažinti teisme. Tik teismas vykdo įrodymų priėmimo procesinę funkciją. Prokurorui nepateikus teismui pakankamai įrodymų arba gynėjui pateikus įtikinamus nekaltumą patvirtinančius įrodymus, kaltinamasis negražinant bylos papildyti tyrimą išteisinamas. Atliekant kvotą, kaltinamajam garantuojama konstitucinė teisė į gynybą, kurią kaltinamasis įgyvendina pats arba padedamas gynėjo. Gynėjas įgyja teisę atlikti savarankišką tyrimą (su tam tikrais apribojimais), pateikti turimus įrodymus teisme. Skundai dėl kvotos įstaigos pareigūno veiksmų paduodami kvotos įstaigos vadovui, o jo priimtas sprendimas galės būti apskundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui. Kvotos organo pareigūnas, surinkęs pakankamai duomenų kaltinimui iškelti, perduoda kvotos medžiagą prokurorui. Jei yra pagrindas, prokuroras surašo kaltinamąjį aktą ir perduoda bylą į teismą. Teisė susipažinti kaltinamajam su byla nenumatoma, nes nėra baudžiamosios bylos įprasta prasme. Prokuroras perduoda į teismą tiek ir tokios apimties įrodymų, kiek mano esant būtina tuo momentu. Kitus įrodymus gali

pateikti teismo proceso metu. Be to, prokuroras gali atsisakyti pradėti kvotą, ją nutraukti arba sustabdyti. Prokuroras dalyvauja kvotos įstaigų atliekamoje kvotoje ir pats reikiama atvejais atlieka procesinius veiksmus. Kvotos taisyklės, tiek kvotą atliekant prokurorui, tiek kvotos organui, – vienodos, tačiau prokuroras, atlikdamas kvotą, turi teisę duoti kvotos įstaiagai nurodymus atlikti procesinius veiksmus ir imtis operatyvinių priemonių. Prokuroras kontroliuoja kvotos įstaigų veiklą: duoda nurodymus, kad nusikaltimai būtų ištirti išsamiai ir objektyviai, turi ir kitų įgaliojimų.

Metmenyse buvo numatyta didesnė Teisingumo ministerijos įtaka įrašant asmenis į advokatų sąrašą.

Šiek tiek reikia grįžti prie Metmenų aptarimo Seimo posėdžiuose, kuriuose, atrodo, buvo išsakyta svarstytinų pasiūlymų. Čia teigta, kad projekte pasigendama bent trumpos pradinės analizės, kodėl reikalinga būtent tokia reforma, į kokią teisinę sistemą ji orientuojama ir kad negalima reformuoti teisės institutų, nereformuojant konkrečios teisės normų, nes privalu gerai išsiaiškinti, kokią teisę tos institucijos užtikrins, kokia turėtų būti atitinkamų institucijų sąveika [27, p. 12]. Seimo nariai atkreipė dėmesį, kad norima palikti tyrimą vien kvotos forma, nors Konstitucijos 118 str. nurodoma, jog parengtinį tardymą atlieka tardytojai. Pabrėžta, kad Metmenyse numatomas tik „struktūrinis esamų organų perrikiavimas, „užkonservuojant“ esamą kokybę“. Pernelyg detalizuotos prokuratūros funkcijos, nepamirštant net lengvatų ir privilegijų pereinant jiems dirbti į kitą darbą ar dėl pensijų, taigi manoma, kad Metmenis rengė prokuratūros darbuotojai [27, p. 15]. Tačiau, kaip minėta, į pastabas nebuvo atsižvelgta ir dokumentui pritarta, „už“ balsavus 68 Seimo nariams [27, p. 40].

Metmenų įvadinėse pastabose teigiama, kad integruojantis į Europos valstybių bendriją, funkcionuojanti teisinė sistema neatitinka Europos šalių teisės standartų. Teigiama, kad reforma turi būti įgyvendinama evoliuciniu keliu – laipsniškai, dviem etapais. Pirmajame – pereinamajame – etape parengiama reformos teisinė bazė (materialinės teisės, procesiniai kodeksai ir kiti įstatymai, rengiami specialistai, komplektuojami kadrai, sukuriama būtina finansinė bazė), o antrajame etape pradeda funkcionuoti pertvarkytos teisinės ir sukurtos kitos institucijos.

Lietuvos Respublikos Seimui pavedus, 1994 m. birželio 9 d. Vyriausybė priėmė Reformos programą ir numatė tris jos vykdymo etapus [29], apimančius 10–15 metų laikotarpį. Tik priėmus atitinkamus kodeksus ir kitus įstatymus, maždaug nuo 1997 m. vidurio, turėjo pradėti veikti Konstitucijoje numatyta teismų sistema ir reorganizuojama prokuratūra. Programoje išvardytos ir kitos sąlygos. Štai Lietuvos policijos akademija kasmet turėjo parengti 250 teisininkų VRM sistemai, 10 teisininkų Valstybės saugumo departamentui ir kt. Planuota, kiek Vilniaus universitetas turėtų parengti teisininkų Prokuratūrai, Teisingumo ministerijai, Saugumo departamentui, Valstybinei mokesčių inspekcijai. Programoje taip pat nurodoma, kad mokslinius tyrimus teisinės sistemos reformos (kūrimo) srityje atlieka ir metodinius pagrindus (konceptijas, mokomasias, metodines priemones, rekomendacijas, informacinę medžiagą ir kt.), kurių reikia šiai reformai įgyvendinti, pagal suderintas programas rengia kelios mokslo įstaigos, tarp jų ir Lietuvos policijos akademija (dabar Mykolo Romerio universitetas) ir darbo grupės.

Atrodytų, kad reformavimo prielaidos pamatuotos ir pagrįstos. Tačiau reforma buvo įgyvendinama ignoruojant nustatytą programą. Nuo 1995 m. sausio 1 d. pradėjo veikti visų Konstitucijoje ir Metmenyse numatytų teismų grandys, o apylinkės teismo struktūroje įteisinta ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencija [30]. Nuo tos pačios dienos naujojo Prokuratūros įstatymo pagrindu pradėjo funkcionuoti atitinkamos prokuratūros prie teismų, tačiau nei teismams, nei Teisingumo ministrai prokuratūra netapo pavaldi ir toliau buvo valdoma centralizuotai Generalinio prokuroro. Skirtingai nei Metmenyse nurodyta, prokuratūra prie Apeliacinio teismo Prokuratūros įstatymu nenumatyta [31]. Nors reformuojant teisinę sistemą planuota panaikinti parengtinį tardymą ir tardytojų pareigybę, paliekant tik minėtą grupę tardytojų prie Generalinio prokuroro parengtiniam tardymui bylose dėl itin pavojingų nusikaltimų atlikti, tačiau Prokuratūros įstatyme, priimtame 1994 m. spalio 13 d., visa prokuratūra

traktuojama kaip prokurorų ir tardytojų visuma ir savarankiška teisminės valdžios dalis. Beje, be tardytojų, nurodytame įstatyme įtvirtintos dar ir tardytojų padėjėjų pareigybės. Jiems pavedami atskiri kvotos, tardymo ir netgi operatyvinės veiklos klausimai [31, 17 str.]. Tai reikštų, kad tardytojo padėjėjai galėjo vykdyti ir Operatyvinės veiklos įstatyme [32] minimas slaptas bei prasiskverbiantčio pobūdžio priemones.

Įdomu dar ir tai, jog remiantis Prokuratūros įstatymu, akivaizdžiai formaliai susiejant teismų ir teisėjų anksčiau turėtą teisę iškelti baudžiamąją bylą su baudžiamąjo persekiojimo funkcija, teismui ir teisėjui šitokios teisės nebesuteikiama, tuo tarpu baudžiamąją bylą teisėjui gali iškelti Generalinis prokuroras. Žinant centralizuotą šios žinybos struktūrą, kyla klausimas, ar tik ne prokuratūra turėjo daugiau nepriklausomumo (neliečiamumo) garantijų nei teismas ir ar tai neprieštaravo atitinkamoms Konstitucijos nuostatomis. Ši problema į paviršių, matyt, neiškilo todėl, kad Baudžiamąjo proceso kodekse palikta galioti nuostata, įpareigojanti teismą, prokurorą, tardytoją ir kvotos organą pagal savo kompetenciją iškelti baudžiamąją bylą kiekvienu atveju, kai iškyla aiškūs nusikaltimo požymiai, bei imtis visų įstatymo nustatytų priemonių, kad būtų nustatytas nusikaltimo įvykis ir nusikaltimą padaręs asmenys ir kad jie būtų nubausti.

Ypač didelę reformos spartą rodė ir priimtos Advokatūros įstatymo pataisai [33], tai kad Valstybės kontrolės ir mokesčių inspekcija dar nuo 1994 m. rugsėjo 1 d. įgijo kvotos organo teises [34] ir buvo įkurtos kitos reformos Metmenyse nurodytos teisinės institucijos.

Taigi nesant Metmenyse ir programoje nurodytų materialinės ir procesinės teisės kodeksų, neparengus minėtų specialistų, vos ne visos baudžiamajame procese dalyvaujančios teisinės institucijos pradėjo veikti jau po metų, kai buvo patvirtinti Metmenys, nelaukiant numatytų koncepcijų ir kitokių mokslinių tyrinėjimų, pagrindžiančių atitinkamas reformos kryptis, neparengus specialistų. Nežinia kokiam laikotarpiui buvo paliktos veikti parengtinio tardymo tarnybos Vidaus reikalų ministerijos ir kitose sistemose bei prokuratūroje. Niekur nebuvo skelbta, kodėl atsisakyta daugelio Baudžiamąjo proceso kodekso rengimo darbo grupės parengtų minėtų Metmenų nuostatų, ypač dėl parengtinio tardymo organų kompetencijos ir vietos teisinėje sistemoje. Nežinia, kuo remiantis buvo įkurtos teisinės institucijos ir jose įsteigta daugybė etatų, tačiau jos funkcionavo po senovei, nes nauji jų veiklą reglamentuojantys įstatymai tuomet dar nebuvo parengti.

Tuometinės redakcijos šalies Konstitucijos 118 str. buvo nurodyta, kad parengtinį tardymą baudžiamosiose bylose atlieka tardytojai, o prokuroras vykdo baudžiamąjį persekiojimą, kontroliuoja kvotos organus ir palaiko bylose valstybinį kaltinimą. Iš to plaukia, kad prokuroras prarado anksčiau turėtą funkciją prižiūrėti ar kitaip kontroliuoti tardytojus. Manytina, kad šio prieštaravimo nepašalino BPK pakeitimai ir papildymai [35], suformulavus naujai 24 str. bei 45 str. ir pakeitus žodį „prižiūri“ į „kontroliuoja“. Jeigu buvo manoma, kad prokuroro teisė kontroliuoti tardytojus išplaukia iš jo vykdomos baudžiamąjo persekiojimo funkcijos, atrodo, kad žodžio „persekioti“ prasmė turi tiesioginį ryšį su kontrole, nes BPK, atliekant baudžiamosiose bylose parengtinį tardymą, ir toliau išliko objektyvumo ir nešališkumo reikalaujantys kriterijai. Darant minėtą BPK pakeitimą pirmiausia, matyt, buvo norima pašalinti nuostatą dėl prokuroro teisės vykdyti įstatymų laikymosi priežiūrą teisme. Tačiau pašalinus šią prokuroro funkciją, jis tapo įpareigotas kontroliuoti ne tik kvotos organų, bet ir tardytojų veiklą. Kad žodžiai „prižiūri“ ir „kontroliuoja“ nėra tapatūs, rodo ir tai, jog terminas „kontroliuoja“ buvo vartojamas tardymo organo padalinio viršininko įgaliojimams apibrėžti (BPK 481 str.), nors šiam pareigūnui nei prieš pakeičiant minėtus straipsnius, nei vėliau nebuvo leista, t. y. nesuteikta teisė, panaikinti ar pakeisti tardytojo priimtus sprendimus ir t. t., ką galėjo padaryti anksčiau, o ir padarius minėtus pakeitimus, prokuroras, vykdamas priežiūros funkciją. Taigi nepaisant konstitucinės nuostatos reikalavimų, prokuroro įgaliojimai parengtinio tardymo organų atžvilgiu, priėmus minėtą įstatymo pataisą, palikti iš esmės tie patys – priežiūriniai. Kita vertus, nors Prokuratūros įstatyme tardymo pareigybės neliko, tačiau BPK reglamentavimas išliko tas pats [35]. Parengtinį tardymą prokuratūroje tuomet atliko Generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento proku-

rorai, apygardų prokuratūrų organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyrių prokurorai, apylinkės prokuratūrų nusikaltimų tyrimo skyrių prokurorai arba prokurorai, kuriems tai pavesta apylinkės vyriausiojo prokuroro nurodymu. Apie tardytojus ir jų veiklos rezultatus galima spręsti iš lentelėje pateiktų duomenų.

Kai kurios neigiamos skubotos reformos pasekmės ir tendencijos pastebėtos nepraėjus nė dviem 1995 m. pradžios mėnesiams, kai pagal naujus įsigaliojusius įstatymus pradėjo veikti teisinės institucijos [36, 37]. Pvz., vėl padažnėjo tardytojų „migracija“ – šįkart iš VRM sistemos į prokuratūrą, teismus ir kitas institucijas. Iš pateiktų analitinių lentelių matyti, kad policijos ir tardytojų darbo krūviai nuolat augo. Į laisvas darbo vietas buvo priimami dažnai ne teisininkai, o trumpus kursus baigę agronomai, mechanikai, inžinieriai-statybininkai, mokytojai ir kiti. Suprantama, naujai įkurtose teismų, prokuratūros, muitinės, advokatūros ir kt. institucijose galėjo dirbti tik Vidaus reikalų ministerijos sistemos darbuotojai teisininkai. Siekiant stiprinti kovą su organizuotu nusikalstamumu ir pagerinti šių nusikaltimų tyrimą, taip pat norint šią tardymo instituciją padaryti dar autonomiškesnę, vidaus reikalų ministro R.Vaitiekūno 1994 m. sausio 18 d. įsakymu Nr. 27 Vidaus reikalų ministerijos Tardymo departamentas reorganizuotas į Tardymo departamentą prie Vidaus reikalų ministerijos [38]. Tardymo valdybos įkurtos prie Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos vyriausiųjų policijos komisariatų, kituose šalies miestuose, atsižvelgiant į darbo apimtį įkurti tardymo skyriai ir poskyriai prie miestų ir rajonų policijos komisariatų. Skyriai įkurti prie Šiaulių, Panevėžio miestų, Vilniaus, Alytaus ir Marijampolės rajonų policijos komisariatų. Kaip nurodoma departamento nuostatuose, Tardymo departamentas susideda iš metodinio ir dviejų tardymo skyrių, revizijos tarnybos, kadru tarnybos ir raštinės. Metodinis skyrius kontroliuoja teritorinių tardymo padalinių darbą, teikia jiems metodinę pagalbą, tiria pareiškimus ir skundus dėl baudžiamųjų bylų tyrimo, analizuoja ir apibendrina Tardymo departamento ir jo padalinių darbą. Pirmasis tardymo skyrius tiria organizuoto nusikalstamumo ir kontrabandos, antrasis – finansinių ir ūkininkavimo tvarką pažeidžiančių nusikaltimų bylas. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 24 d. nutarimu Nr.271 „Dėl priemonių revizijoms ir ekspertizėms spartinti finansinėse ir ūkinėse bylose“, buvo įsteigta Tardymo departamento Revizijos tarnyba revizijoms baudžiamosiose bylose atlikti, specialisto išvadoms teikti. Jos darbuotojai dalyvavo ir kaip specialistai atliekant tardymo veiksmus [39]. Nuo 1997 m. vasario 6 d. Tardymo departamentui prie VRM pradėjo vadovauti S. Karvelis – ilgametę darbo patirtį turintis Generalinės prokuratūros prokuroras. Nagrinėjamu laikotarpiu prokuratūros vidaus reikalų sistemos tardytojai kasmet išstirdavo apie 85–89 proc. baudžiamųjų bylų, kuriose privalomas parengtinis tardymas, o kitas bylas tyrė prokuratūra.

Be to, dalį tyrimų (sumarinio proceso ir bylose, kuriose nenustatytas kaltininkas) atliko 1996 m. sausio 26 d. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymu Nr. 100 įkurtos kvotos tarnybos, kurios 1996 m. turėjo 400 patvirtintų kvotėjų etatų, ir jų skaičius toliau nuolat didėjo: 1997 m. – 495 etatai, 1998 m. – 548 etatai.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės (Ministras Pirmininkas A. Šleževičius) 1995 m. gruodžio 29 d. potvarkiu Nr.539 buvo sudaryta naujos sudėties darbo grupė Baudžiamojo proceso kodeksui rengti: darbo grupės vadovas – A. Paulauskas, darbo grupės vadovo pavaduotojas – E. Palskys, darbo grupės mokslinis konsultantas – M. Kazlauskas, nariai – G. Goda, V. Greičius, M. Ignotas, V. Milius, A. Pėstininkas, J. Riešas, P. Pošiūnas, J. Rinkevičius, A. Sirvydis, G. Švedas. Ši darbo grupė buvo įpareigota parengti ir iki 1996 m. gegužės 31 d. pateikti Lietuvos Respublikos Vyriausybei Baudžiamojo proceso kodekso projektą [55].

Tačiau per kelerius metus naujojo BPK projektas taip ir nebuvo parengtas. Toliau buvo keičiami ir pildomi Baudžiamojo proceso kodekso straipsniai. Autorių nuomone, svarbesni pakeitimai tuomet padaryti išplečiant įrodymų sąrašą: į jį įrašyti patikrinimo aktai, telefoninių pokalbių klausymo protokolai ir garso įrašai, techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus protokolai ir fotografijos, kino juostos, vaizdo ir garso įrašai, specialisto išvada, revizijos aktai, taip pat padarytos pataisos dėl kardomųjų priemonių taikymo, kai

BPK normos buvo visiškai suderintos su Konstitucijos 20 straipsniu ir tarptautinių konvencijų reikalavimais [40], baudžiamosios bylos nekėlimo arba jos nutraukimo asmeniui, padėjusiam išaiškinti organizuotos grupės arba nusikalstamo susivienijimo nusikalstamą veiklą (diskrecijos plėtimo) [41], numatytos keturių lygių teisminės instancijos [30], asmens prevencinis sulaikymas [42] ir kita. Be to, buvo priimtas labai svarbus baudžiamajam persekiojimui teisės aktas – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso bei operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas [43].

Kaip rašė E. Palskys, užuot sutelkus geriausias krašto intelektualines jėgas kuo sparčiau rengti naujus kodeksus, pasirinktas kitas, ne pats geriausias būdas: dar sovietmečiu priimtus kodeksus imta be atodairos nuolat keisti ir pildyti, stengiantis, kad jie bent iš dalies tiktų naujiems visuomeniniams santykiams reguliuoti [44].

Ikiteisminio tyrimo reforma vėl suaktyvėjo Ministro Pirmininko (G. Vagnoriaus) 1997 m. gegužės 23 d. potvarkiu Nr.313 sudarius naują grupę Baudžiamojo proceso kodekso projektui parengti. Darbo grupės vadovas – M. Kazlauskas, darbo grupės vadovo pavaduotojas – G. Goda, nariai – P. Kuconis, J. Riešas, J. Rinkevičius [56]. Jos veikloje daugiausia dėmesio buvo skirta ikiteisminiam tyrimui reformuoti. Analizuodami darbo grupės narių publikuotas nuomones apie pertvarkomą ikiteisminį tyrimą, pastebime, kad jie ne visada buvo nuoseklūs atskirų institutų ir pozicijų atžvilgiu: rašė, kad atsisakant formalaus bylos iškėlimo procedūros galimi visi neatidėliotini tardymo veiksmai, t. y. kad pareigūnas, tiriantis nusikaltimą nuo pirminės informacijos apie jį gavimo momento, turėtų teisę, o kartu ir privalėtų atlikti visus tyrimo veiksmus, kuriuos reikia atlikti atsižvelgiant į konkrečią padėtį. Formali tyrimo pradžia galėtų būti pranešimo apie nusikaltimą įregistravimas. Naujame BPK detalieji turėtų būti reglamentuoti tik tie ikiteisminio tyrimo veiksmai, kuriais ribojamos konstitucinės žmogaus teisės (sulaikymas, krata ir kt.) [45].

Be to, 1998 m. sausio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės (Premjeras G.Vagnorius) potvarkiu Nr. 6 sudaryta darbo grupė parengtų kodeksų (CPK, BK, BPK) projektų suderinimo su Europos Sąjungos teise ir Lietuvos ekonominiais bei finansiniais įstatymais ekspertizei atlikti, numatomam jų poveikiui šalies ūkio sistemai įvertinti. Darbo grupės vadovu paskirtas K. Čilinskas, pavaduotoju – S. Šedbaras, nariai – V. Gudelis, A. Kaminskas, V. Latvienė, V. Nekrošius, R. Juškytė, V. Vadapalas, R. Vaicenavičius, A. Žvirblienė. Potvarkyje nurodyta, kad darbo grupė nustatyta tvarka ne vėliau kaip per 20 dienų turi atlikti gautų kodeksų projektų ekspertizę ir pateikti išvadas Vyriausybei. Nors potvarkyje minimas parengtų kodeksų vertinimas, tačiau autoriams nepavyko aptikti jokių rašytinių duomenų, kokios redakcijos projektai galėjo būti vertinami ir kokie buvo vertinimo rezultatai.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ir pradėjus kurti demokratinę teisinę valstybę, stiprėjant valdžios mechanizmams į valdžios institucijas aktyviai pradėjo skverbtis ir korupcijos apraiškos. Nepaisant to, kad kovą su korupcija Lietuvoje nuo pat pradžių vykdė visos teisėsaugos institucijos, nebuvo centro, koordinuojančio tokių nusikaltimų tyrimą. Dėl šių nusikaltimų sudėtingumo bei specifikos teisėsaugos institucijoms buvo sunku užtikrinti veiksmingą korupcijos kontrolę. Atsižvelgiant į tai 1997 m. rudenį įsteigta Specialiųjų tyrimų tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos, kurios tikslas – kovoti su korupcija, organizuotu nusikalstamumu ir nusikaltimais valstybės tarnybai. Pakeitus Policijos įstatymą ir 1997 m. liepos 1 d. įsteigus Specialiųjų tyrimų tarnybą bei Mokesčių policijos departamentą prie Vidaus reikalų ministerijos, šioms institucijoms suteikta teisė atlikti tardymą jų kompetencijai priskirtose bylose [46].

Mokesčių policija – tai visiškai nauja institucija, kurios nebuvo net tarpukario Lietuvoje. Įsteigtam Mokesčių policijos departamentui buvo keliama svarbūs uždaviniai: aiškinti ir tirti veikas, susijusias su mokesčių mokėtojų apgaulingu ir aplaidžiu apskaitos tvarkymu, neteisėtų duomenų apie pajamas ir pelną teikimu, mokesčių ir valstybinio socialinio draudimo įmokų vengimu, nustatyta tvarka patvirtintų ataskaitų nepateikimu, neteisėtomis finansinėmis operacijomis ir kitais su mokesčiais, finansais ir valstybinio socialiniu draudimu susijusiais

nusikaltimais ir pažeidimais. Mokesčių policijai buvo pavesta tirti mokesčių administratorių bei valstybinio socialinio draudimo fondo įstaigų darbuotojų piktnaudžiavimo tarnyba, tarnybos įgaliojimų viršijimo, pareigų neatlikimo faktus ir kitus pažeidimus, susijusius su mokesčiais ir valstybinio socialinio draudimo įmokomis.

Apibendrinant vyravusias mokslinės teisinės minties tendencijas, negalima nepaminėti ir nurodytu laikotarpiu apgintų disertacijų: V. Piesliako. Baudžiamųjų įstatymų principinės nuostatos ir jų įgyvendinimas naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse: Habilituoto daktaro disertacija. LPA, 1995; G. Godos. Kardomasis kalinimas ir žmogaus teisių apsauga (lyginamoji teisinė analizė): Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 1995; P. Ancelio. Ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos (lyginamosios teisėtyros studija): Daktaro disertacija. LPA, 1996; J. Juškevičiūtės. Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos: Daktaro disertacija. LTA, 1998; H. Malevskio. Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis. LTA, 1997) ir kitų atliktų mokslinių tyrimų ir skelbtų publikacijų [47–53].

1994–1997 m. buvo vykdoma mokslo programa „Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija“, kuri, Lietuvos mokslų akademijos ir Valstybinio mokslo ir studijų fondo ekspertų nuomone, atliko savo paskirtį – pagal šią programą Lietuvos Respublikos Seimui, Lietuvos Respublikos Vyriausybei, kriminalinės justicijos institucijoms parengtos koncepcijos, programos, norminių aktų projektai, numatytos priemonės, kurių reikėtų imtis, kad nusikalstamumo kontrolė būtų veiksmingesnė [54].

1 lentelė. Nusikalstamumo būklės ir baudžiamojo persekiojimo Lietuvoje 1990–1998 m. duomenys *

Metai	Peržiūrėta pranešimų apie nusikaltimus	Užregistruota nusikaltimų	10 000 gyventojų tenka nusikaltimų	Iš jų sunkių	Išaiškinta nusikaltimų proc.	Nustatyta asmenų, padariusių nusikaltimą	VRM sistemos tardytojų darbo rezultatai					Nuteistų asmenų skaičius
							Visos tirtos bylos	Baigta tirti bylų	Vienas tardytojas tyrė bylų	Vienas tardytojas baigė bylų	Vienas tardytojas perdavė į teismą bylų	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1990	79191	37056	99	4028	28,50	12556	35956	7488	79,5	14,68	9,45	7870
1991	91282	44984	120	4549	37,40	13268	45972	7945	86,7	14,99	10,99	9116
1992	107733	56615	151	5972	35,50	18810	25626	10482	56,3	23,00	17,20	13076
1993	108141	60370	162	8210	36,80	20424	25430	11247	49,1	21,75	16,14	16299
1994	102802	58634	158	9348	40,80	21290	27271	12710	57	26,58	20,10	17495
1995	103453	60819	168	13214	40	22969	28995	17483	79,46	27,47	18,77	18344
1996	118210	68053	189	15962	41,30	22269	32170	13967	63,7	52,11	19,1	16983
1997	134496	75816	212	21210	42,80	25542	37972	17407	72,7	57,18	25,1	18100
1998	145153	78149	220	22112	40,30	25373	40799	17991	78,91	57,99	24,3	19536

* Tardymo departamento prie VRM ir Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenys.

2 lentelė. Duomenys apie teisėsaugos institucijų darbuotojus 1990–1998 metais*

Metai	Policijos etatai	Trūkstančių darbuotojų proc.	Iš jų kriminalinės policijos etatai	Trūkstančių darbuotojų proc.	VRM sistemos tardytojai	Turinčių aukštąjį išsilavinimą proc.	Prokuratūros pareigūnai	Bendras teisėjų skaičius	Advokatai
1	2	3	4	5	8	10	11	12	13
1990	13786	7,20	1787	5,50	510	85,50	449		
1991	14155	16,00	1896	10,60	530	93,20	449	211	299
1992	15318	12,70	1891	11,50	455	91,60	503	232	313
1993	16935	13,40	2755	8,50	517	77,50	508	298	335
1994	19473	12,40	2903	7,90	478	70,90	641	357	348
1995	17781	7	3168	5	615	68	771	456	448
1996	17458	6	2952	6	621	69	771	465	524
1997	17991	11	3164	7	507	71	750	509	556
1998	18229	8	2893	7	612	68	745	503	603

Išvados

1. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, reglamentuojant baudžiamąjį persekiojimą nuosekliai buvo bandoma įtvirtinti valstybės suverenitetą. Baudžiamojo proceso kodekse padaryta daug pažangių, esminių ir konceptualių pakeitimų ir papildymų, ypač supaprastinant procesines procedūras, įvedant sumarinį procesą, pertvarkant gynybos institutą, suderinant kodekso nuostatas su priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, stiprinant kovą su organizuotu nusikalstamumu, kontrabanda ir apskritai labai padidėjusiu nusikalstamumu.

2. Nors buvo iš karto sudarytos darbo grupės naujiems materialinės ir procesinės teisės kodeksams skubiai parengti, tačiau teisinei visuomenei tapo žinomi tik kai kurie numatomų BPK institutų metmenys. Patvirtintose Teisinės sistemos reformos metmenyse beveik nebuvo atsižvelgta į diskusijose teisininkų išreikštas nuomones dėl baudžiamojo persekiojimo reformavimo. Kita vertus, nors Metmenyse numatytos reformos turėjo trukti netrumpai – 10–12 metų, tačiau dauguma teisinių institucijų (išskyrus kvotos ir tardymo) jau nuo 1995 m. buvo iš esmės reformuotos, nelaukiant jų veiklą reglamentuojančių naujų kodeksų ir kitų įstatymų.

3. Dėl labai padidėjusio darbo krūvio, mažo atlyginimo ir visiškai neapibrėžtos savo galimybių pritaikymo perspektyvos, daugelis išsilavinusių ir patyrusių tardytojų, operatyvinės veiklos specialistų perėjo dirbti į kitas tarnybas – prokuratūrą, teismus, advokatūrą ar pritaikė savo patirtį privačioje veikloje. Jų vietą užėmė mažesnė patirtį ar išsilavinimą turintys asmenys ar netgi kitų ūkio šakų specialistai, kurie buvo rengiami tardymo funkcijoms trumpuose kursuose ar netgi pačioje darbo vietoje. Kartu su tardymo padaliniais buvo įkurti ir kvotėjų padaliniai, kurie iš esmės tyrimą pradėdavo ir tęsdavo, kol būdavo nustatytas įtariamasis asmuo.

4. Žiniasklaidoje, mokslinėje teisinėje literatūroje 1990–1997 m. laikotarpiu buvo plačiai diskutuojama apie tinkamiausius baudžiamojo persekiojimo reformos variantus, procesinės formos supaprastinimą. Parengtos ir apgintos disertacijos pateikė prielaidas pamatuotai

* Tardymo ir Policijos departamentų prie VRM ir Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenys.

spřesti iškilusias baudžiamojo persekiojimo problemas, deja, į šiuos šaltinius ne visuomet buvo atsižvelgiama.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** laikinasis pagrindinis įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) // Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys. 1991. T. 1.
2. **Lietuvos Respublikos** prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios. 1990. Nr. 23–557; 1991. Nr.17–454; 1994. Nr. 86–1620; 1997. Nr. 23–543.
3. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas. – Vilnius, 1993.
4. **Lietuvos Respublikos** Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl darbo grupių sudarymo parengti BK, BPK, CK, CPK, Bausmių vykdymo, Santuokos ir šeimos kodekso projektus“ // Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys. 1990. T. 1. Nr. 1–387.
5. **Kazlauskas M.** Ar bus Lietuvoje prisiekusiųjų teismas // Tiesa. 1990 m. balandžio 19 d.
6. **Kazlauskas M.** Policija ir prokuroras // Tiesa. 1991 m. kovo 1 d.
7. **Kazlauskas M.** Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso metmenų projektas. 1990. Vilnius, 1990.
8. **Jovaišas K.** Baudžiamojo proceso kodeksas: problemos ir sprendimai // Teisės apžvalga. 1990. Nr.4. 1991. Nr.1 ir Nr.2.
9. **Jovaišas K.** Requiems Vyšinskio doktrinoms // Lietuvos aidas. 1992 m. sausio 21 d.
10. **Žukas L.** Baudžiamojo proceso įstatymų tobulinimo tendencijos // Teisės apžvalga. 1991. Nr. 2.
11. **Kuklianskis S.** Kovos su nusikalstamumu pertvarkymas Respublikoje // Teisės apžvalga. 1990. Nr. 2.
12. **Kuklianskis S.** Dar kartą apie nusikalstamumo prevenciją // Teisės apžvalga. 1991. Nr. 3.
13. **Pakalniškis V.** Valstybės kūrimas nesustos // Lietuvos aidas. 1992 m. gegužės 2 d.
14. **Dziegoraitis A., Piesliakas V.** Kada sukursime Lietuvos teisės reformos koncepciją // Justitia. 1990. Nr. 10.
15. **Prapiestis J.** Teisė ir ambicijos // Justitia. 1991. Nr. 4.
16. **Vasiliauskas J.** Tardytojai keliasi tarsi iš numirusiųjų // Justitia. 1991. Nr. 7.
17. **Vasiliauskas J.** Tardytojas atsako už žmogaus likimą // Pozicija. 1992.
18. **Žeberskis B.** Teisinė sistema – namo statyba be projekto // Justitia. 1990. Nr.10.
19. **Laucius I.** Kvotos reorganizavimas // Tiesa. 1991 m. gegužės 30 d.
20. **Vidaus reikalų** ministerijos tardymo departamento 1994–1996 m. duomenys.
21. Ten pat.
22. Ten pat.
23. **Kuklianskis S., Žurauskas A.** Aktualios procesinės ir kriminalinės nusikaltimų išaiškinimo problemos // Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai. 1993. T. 1.
24. **Lietuvos Respublikos** Konstitucija. Vilnius, 1994.
25. **Lietuvos Respublikos** Prezidento dekretas Nr. 66 „Dėl darbo grupės sudarymo Teisinės sistemos reformos metmenims parengti“ // Valstybės žinios. 1993. Nr.19–476.
26. **Teisinės sistemos** reformos metmenys. Projektas // Teisės problemos. 1993. Nr.1.
27. **Teisinės sistemos** reformos metmenų aptarimas. Stenograma // Teisės problemos. 1994. Nr.1.
28. Teisinės sistemos reformos metmenys // Valstybės žinios. 1993. Nr. 70–1311.
29. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės nutarimas Nr. 455 „Dėl teisinės reformos įgyvendinimo programos“ // Valstybės žinios. 1994. Nr. 45–840.
30. **Lietuvos Respublikos** teismų įstatymas // Valstybės žinios. 1994. Nr. 46–851; Nr. 50–933.
31. **Lietuvos Respublikos** prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios. 1994. Nr. 86–1620.
32. **Lietuvos Respublikos** operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 1992. Nr. 22–639.
33. **Lietuvos Respublikos** įstatymas dėl Advokatūros įstatymo // Valstybės žinios. 1992. Nr. 30–911; 1994. Nr. 89–1705.
34. **Lietuvos Respublikos** įstatymas dėl Civilinio proceso, Baudžiamojo proceso, Administracinio teisės pažeidimų kodeksų pakeitimo ir papildymo // Valstybės žinios. 1994. Nr. 51–949.
35. **Lietuvos Respublikos** įstatymas dėl Baudžiamojo, Pataisos darbų ir Baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo // Valstybės žinios. 1994. Nr.60–1182.

36. **Ancelis P., Račkauskas V.** Apie evoliucinę revoliuciją reformuojant šalies teisinę sistemą // *Sargyba*. 1995–04–06–12.
37. **Kazlauskas M.** Gynybos ir kaltinimo šalių lygiateisiškumas ir jo reikšmė žmogaus teisių apsaugai // Lietuvos teisininkų draugijos konferencijos medžiaga // Žmogaus teisių problema baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese. Vilnius, 1995.
38. **Vidaus reikalų ministerijos** sekretoriato duomenys. 1994–1996 m.
39. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės nutarimas „Dėl priemonių revizijoms ir ekspertizėms spartinti finansinėse ir ūkinėse bylose“ // *Valstybės žinios*. 1997. Nr. 27–648.
40. **Lietuvos Respublikos** 1996 m. įstatymas Nr. I–1347, įsigaliojo 1996–06–21 // *Valstybės žinios*. 1996. Nr. 53–1248.
41. **Lietuvos Respublikos** baudžiamosios bylos nekėlimo arba jos nutraukimo asmeniui, padėjusiam išaiškinti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo nusikalstamą veiklą (diskrecijos plėtimo) įstatymas // *Valstybės žinios*. 1997. Nr. 45.
42. **Lietuvos Respublikos** 1993 m. gruodžio 15 d. įstatymo Nr. 1–336, įsigal. 1993 m. gruodžio 18 d. // redakcija *Valstybės žinios*. 1993. Nr. 28–664; 1997 m. kovo 27 d. įstatymo Nr. VIII–169, įsigal. 1997 m. kovo 29 d. // redakcija *Valstybės žinios*. 1997. Nr. 28–664; galiojo iki 1997 m. birželio 30 d.
43. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso bei operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas // *Valstybės žinios*. 1996. Nr. 20.
44. **Palskys E.** Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymų raida 1990–1994 metais // *Kriminalinė justicija: Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai*. 1995. P. 94–114.
45. **Goda G., P. Kuconis.** Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija // *Justitia*. 1997. Nr. 4.
46. **Lietuvos Respublikos** policijos įstatymas // *Valstybės žinios*. 1991. Nr. 2–22, 23; 1998. Nr. 20–505.
47. **Piesliakas V.** Baudžiamųjų įstatymų principinės nuostatos ir jų įgyvendinimas naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse: habilituoto daktaro disertacija. LPA, 1995.
48. **Goda G.** Kardomasis kalinimas ir žmogaus teisių apsauga (lyginamoji teisinė analizė): daktaro disertacija. Vilnius: VU, 1995.
49. **Ancelis P.** Ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos (lyginamosios teisėtyros studija): daktaro disertacija. Vilnius: LPA, 1996.
50. **Juškevičiūtė J.** Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos: daktaro disertacija. Vilnius: LTA, 1998.
51. **Malevski H.** Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis.– Vilnius: LPA, 1997.
52. **Ancelis P.** Kai kurios baudžiamojo proceso įrodinėjimo problemos // *Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai*. 1997. T. 6.
53. **Ancelis P., Grigolovičienė G.** Tardymo institucijų raidos bruožai Lietuvoje ir jų reorganizavimo problemos // *Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai*. 1994. T. 6.
54. **Kurapka E.** Mokslo programa „Nusikalstamumo Lietuvoje prognozė ir jo kontrolės perspektyvos“ – kompleksinė ir strateginė Lietuvos mokslininkų užduotis // *Jurisprudencija: LTA mokslo darbai*. 1998. T. 10 (2).
55. [http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=229058Condition2=\(2004 04 01\)](http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=229058Condition2=(2004 04 01)).
56. [http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=393358Condition2=\(2004-04-01\)](http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=393358Condition2=(2004-04-01)).

*Development of Criminal Persecution after the re-Establishment of Independence before
Passage of the Guidelines of Law System Reform (New Version)*

Assoc. Prof. Dr. Petras Ancelis, Danguolė Grigolovičienė

Mykolas Romeris University

Keywords: criminal process, criminal prosecution, procedural, pre-trial investigation, inquiry, investigator/interrogator, legislative framework reform, process (development).

SUMMARY

*The following report presents the analysis of legal/ juridical as well as factual (real) situation in implementing criminal prosecution within the territory of the Republic of Lithuania after the restoration of independence until the ratification of the **Draft of the Legislative Framework Reform / Draft of the Legal System Reform** (new edition) in June, 1998.*

The shift of preliminary investigation of criminal procedure, the institutions involved and exercising the inquiry, and the means by which the criminal prosecution was organized and implemented are the issues to be presented in the article as well. Due to considerably increased workload, low wages and vague future perspectives the major part of investigators and awkward squad officials with higher education and proficient experience chose a more „stabilised“ work. Thus, they started working as public procurators, lawyers, and barristers or applied their experience in the private sector. These people were replaced by personnel with little experience in criminal prosecution and lower education diploma or even by specialists from other fields. Generally such people only got basic training of interrogation process studies in short courses or were trained in the very workplace. On a basis of subdivisions of inquiry, subdivisions of investigation were established. The officials of the subdivisions of investigation were basically involved in commencing and continuing the investigation process until the real suspect was found.

Moreover, the report reviews discussions and opinions that prevailed concerning the reformation strategy of criminal process and the way it was implemented into practice. The primary results of practical work of institutions exercising preliminary investigation, the characteristics of officials implementing criminal prosecution are presented in the report as well. The comparison of the rules of law, institutes, subjects and other components that regulate criminal prosecution is overviewed through the principal of reciprocity.

*The authors of the report came to the conclusion that after the restoration of independence of the Republic of Lithuania, the reorganization of criminal prosecution was performed in a consistent way embedding the sovereignty of the state. Progressive changes and additions were made in the legal reformation of criminal prosecution, especially in simplifying proceedings, introducing summary judgment procedure, reorganizing the institute of defence, regularizing the provisions of criminal codex with the Constitution of the Republic of Lithuania (adopted in 1992), strengthening defence against organized crime, contraband, and other types of increased crime. However, in isolated periods, practical implementation of the conception was not always consistent. Sometimes the opinion of lawyers, the data of scientific researchers were not taken into consideration. During 1990–1997, extensive debate prevailed in mass media and scientific legal literature concerning optimal reformation variants of criminal prosecution, and simplification of **prosedure**. Defended dissertations became a significant background in solving problems of criminal prosecution, however, not always these resources were regarded properly.*

